

РОЗДІЛ VI. ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДЛЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

УДК 37.013:378.011.3-051:004:316.77

Єгор Дерун

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ORCID ID 0009-0006-7098-5070

DOI 10.24139/2312-5993/2026.02/190-197

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ЗАСОБАМИ ІКТ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрового інформаційного простору, поширенням медіаманіпуляцій, фейкової інформації та необхідністю підготовки педагогів, здатних ефективно працювати в умовах сучасного інформаційного суспільства. Обґрунтовано значення інфомедійної грамотності як важливої складової професійної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін.

Проаналізовано наукові підходи до розв'язання означеної проблеми, представлені у працях сучасних науковців. Встановлено, що інформаційно-цифровий підхід спрямований на розвиток цифрової компетентності та інтеграцію ІКТ в освітній процес; медіаосвітній – на формування критичного сприйняття медіаконтенту; компетентнісний – на розвиток ключових професійних компетентностей; медіапсихологічний – на забезпечення психологічної стійкості до інформаційних впливів; професійно-педагогічний – на підготовку майбутнього вчителя до використання медіа та цифрових технологій у професійній діяльності. Застосування ІКТ у цьому процесі є важливою умовою, адже цифрові платформи, онлайн-ресурси, інтерактивні сервіси, освітні медіа та інструменти перевірки інформації дають змогу ефективно розвивати критичне мислення, інформаційну культуру, навички фактчекінгу й безпечної поведінки в медіапросторі.

Зазначено, що застосування ІКТ у процесі професійної підготовки сприяє розвитку критичного мислення, навичок фактчекінгу, аналізу інформації, безпечної поведінки в медіапросторі та здатності протидіяти маніпулятивним впливам. Визначено, що формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін має комплексний і міждисциплінарний характер.

Ключові слова: *інфомедійна грамотність, майбутні вчителі, суспільствознавчі дисципліни, інформаційно-комунікаційні технології, медіаосвіта, цифрова компетентність, критичне мислення, професійна підготовка.*

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрового інформаційного простору, активним поширенням медіа та зростанням впливу інформаційно-комунікаційних технологій на освітній процес і суспільство загалом. Проблеми медіаосвіти, медіаграмотності та

цифрової компетентності розглядали у своїх працях В. Биков, Р. Гуревич, М. Кадемія, М. Козяр, О. Волошенюк, О. Горошкіна, В. Іванов, Л. Найдьонова, Г. Онкович, О. Пометун, Г. Почепцов, О. Семеног та інші українські науковці. В умовах інформаційної війни, поширення фейкових повідомлень, маніпуляцій та дезінформації особливої ваги набуває формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін, які мають не лише самостійно критично оцінювати інформацію, а й навчати цього учнів. Попри значну увагу науковців до проблем цифровізації освіти та медіаосвіти, питання формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ потребує подальшого теоретичного обґрунтування (Биков, 2009; Горошкіна, 2021; Гуревич, Кадемія, Козяр, 2012; Іванов, Волошенюк, 2012; Найдьонова, 2013; Онкович, 2010; Пометун, Гупан, 2018; Семеног, Кульбабська, 2021).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження – теоретичного обґрунтування особливостей формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій – використано комплекс теоретичних методів дослідження.

Метод аналізу наукової літератури, нормативних документів і сучасних наукових праць застосовано для вивчення стану розробленості проблеми медіаосвіти, цифрової компетентності, інфомедійної грамотності та використання ІКТ у професійній підготовці майбутніх педагогів. Це дало змогу визначити основні напрями дослідження та уточнити сутність поняття «інфомедійна грамотність».

Методи порівняння, систематизації та узагальнення використано для аналізу й зіставлення наукових підходів до формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін. Це дозволило визначити особливості інформаційно-цифрового, медіаосвітнього, комунікативно-медіаосвітнього, медіапсихологічного, компетентнісного та професійно-педагогічного підходів.

Метод теоретичного узагальнення застосовано для обґрунтування ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів

суспільствознавчих дисциплін, а також для формулювання висновків щодо значення ІКТ у розвитку критичного мислення, навичок фактчекінгу, аналізу медіаконтенту та безпечної поведінки в інформаційному просторі.

Використання зазначених методів забезпечило цілісний аналіз проблеми дослідження та наукове обґрунтування теоретичних засад формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ.

Виклад основного матеріалу. Проблеми медіаосвіти, медіаграмотності та цифрової компетентності розглядали у своїх працях В. Биков, О. Волошенюк, О. Горошкіна, В. Іванов, Л. Найдьонова, Г. Онкович, О. Пометун, Р. Гуревич, О. Семеног та інші українські науковці. У їхніх дослідженнях висвітлено питання цифровізації освіти, розвитку критичного мислення, формування здатності аналізувати медіатексти, розпізнавати маніпуляції та безпечно використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі. Науковці наголошують, що медіаосвіта є важливою складовою професійної підготовки сучасного вчителя, оскільки саме педагог має формувати в учнів уміння свідомо сприймати, оцінювати й використовувати інформацію в умовах цифрового суспільства.

Проблема формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій є особливо актуальною, оскільки саме ці педагоги працюватимуть із темами громадянської освіти, історії, права, політики, суспільних процесів та інформаційної безпеки. У сучасному цифровому середовищі учні щодня стикаються з великим обсягом інформації, зокрема фейками, маніпуляціями, пропагандою та викривленим поданням фактів. Тому майбутній учитель має бути здатним не лише самостійно критично аналізувати медіаконтент, а й формувати відповідні навички в учнів (Іванов, Волошенюк, 2012; Пометун, Гупан, 2018).

Застосування ІКТ у цьому процесі є важливою умовою, адже цифрові платформи, онлайн-ресурси, інтерактивні сервіси, освітні медіа та інструменти перевірки інформації дають змогу ефективно розвивати критичне мислення, інформаційну культуру, навички фактчекінгу й безпечної поведінки в медіапросторі. Дослідження цієї проблеми є необхідним для вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін і підвищення їхньої

готовності працювати в умовах цифрового та інформаційно насиченого суспільства.

Таблиця 1

**Наукові підходи щодо формування інфомедійної грамотності
майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін**

Автор	Науковий підхід	Зміст підходу щодо проблеми дослідження
1	2	3
В. Биков	Інформаційно-цифровий	Розглядає ІКТ як основу модернізації освіти, створення цифрового освітнього середовища та розвитку цифрової компетентності педагогів.
О. Волошенюк	Медіаосвітній	Обґрунтовує значення медіаосвіти для формування критичного сприйняття інформації, аналізу медіатекстів і протидії маніпуляціям.
В. Іванов	Комунікативно-медіаосвітній	Досліджує медіаграмотність як здатність особистості розуміти, оцінювати й відповідально використовувати медіаінформацію.
Л. Найдьонова	Медіапсихологічний	Акцентує увагу на психологічному впливі медіа, розвитку рефлексії, інформаційної стійкості та здатності протидіяти деструктивному контенту.
Г. Онкович	Лінгводидактичний (медіадидактичний)	Розглядає медіаосвіту як засіб розвитку мовної, комунікативної та інформаційної культури здобувачів освіти.
О. Пометун	Компетентнісний	Наголошує на розвитку критичного мислення, громадянської компетентності та активної позиції учнів у процесі суспільствознавчої освіти.
Р. Гуревич	Інформаційно-комунікаційний	Аналізує інформаційні впливи, маніпуляції, пропаганду та механізми формування громадської думки.
О. Семеног	Професійно-педагогічний	Досліджує підготовку майбутнього вчителя, розвиток професійної, комунікативної й інформаційної культури педагога.

Узагальнення зазначених наукових підходів дає підстави трактувати формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін як цілісний, багатоаспектний і міждисциплінарний процес, що інтегрує розвиток цифрової компетентності, критичного мислення, медіаосвітньої підготовки, психологічної стійкості та професійно-педагогічної готовності до здійснення освітньої діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Інформаційно-цифровий підхід, представлений у працях В. Бикова, обґрунтовує необхідність цифровізації освітнього процесу та активного використання ІКТ у професійній підготовці майбутніх учителів. У межах цього підходу інфомедійна грамотність розглядається як складова цифрової компетентності педагога (Биков, 2009).

Медіаосвітній підхід, пов'язаний із працями О. Волошенюк, акцентує увагу на формуванні здатності критично сприймати, аналізувати й інтерпретувати медіаконтент. Його значення полягає в підготовці майбутніх учителів до протидії фейкам, дезінформації та маніпулятивним впливам (Горошкіна, 2021; Найдьонова, 2013).

Комунікативно-медіаосвітній підхід В. Іванова передбачає розвиток культури медіакомунікації та відповідального використання інформації. Він сприяє формуванню в майбутніх педагогів умінь ефективно взаємодіяти в цифровому середовищі (Іванов, Волошенюк, 2012).

Медіапсихологічний підхід Л. Найдьонової ґрунтується на врахуванні психологічного впливу медіа на особистість. У цьому контексті інфомедійна грамотність пов'язується з розвитком психологічної стійкості, рефлексивності та здатності протидіяти інформаційним маніпуляціям (Найдьонова, 2013).

Лінгводидактичний (медіадидактичний) підхід Г. Онкович розглядає медіатексти та ІКТ як засоби розвитку мовленнєвої, комунікативної й інформаційної культури майбутнього педагога. Він забезпечує інтеграцію медіаосвіти у зміст професійної підготовки вчителя (Онкович, 2010).

Компетентнісний підхід О. Пометун орієнтований на формування ключових компетентностей, зокрема громадянської, інформаційної та цифрової. Його значення полягає в розвитку здатності майбутнього вчителя критично оцінювати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та формувати ці вміння в учнів (Пометун, Гупан, 2018).

Інформаційно-комунікаційний підхід Р. Гуревич спрямований на аналіз механізмів інформаційного впливу, медіаманіпуляцій і пропаганди. Він є важливим для формування навичок фактчекінгу, аналізу інформаційних потоків та інформаційної безпеки особистості (Гуревич, Кадемія, Козяр, 2012).

Професійно-педагогічний підхід О. Семеног передбачає формування готовності майбутнього вчителя до використання ІКТ і медіатехнологій у педагогічній діяльності. Він сприяє розвитку професійної культури, педагогічної майстерності та здатності

організовувати освітній процес відповідно до викликів цифрового суспільства (Семеног, Кульбабська, 2021).

Отже, аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін є багатоаспектною педагогічною проблемою. Її розв'язання потребує поєднання інформаційно-цифрового, медіаосвітнього, комунікативного, медіапсихологічного, компетентнісного та професійно-педагогічного підходів. Застосування ІКТ у цьому процесі забезпечує розвиток цифрової компетентності, критичного мислення, умінь аналізувати медіаконтент, розпізнавати маніпуляції та відповідально використовувати інформацію в освітній діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.

Таким чином, інфомедійна грамотність є важливою складовою професійної підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін, оскільки вона сприяє його готовності працювати в умовах сучасного інформаційного суспільства та формувати відповідні навички в учнів. У результаті теоретичного аналізу наукових підходів до проблеми формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій встановлено, що інфомедійна грамотність є важливою складовою професійної підготовки сучасного педагога. Вона охоплює здатність критично аналізувати інформацію, оцінювати медіаконтент, розпізнавати маніпулятивні впливи, ефективно використовувати цифрові ресурси та застосовувати ІКТ у професійній діяльності.

З'ясовано, що інформаційно-цифровий, медіаосвітній, компетентнісний, медіапсихологічний, комунікативний та професійно-педагогічний підходи взаємодоповнюють один одного й забезпечують комплексне розуміння процесу формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін. Використання ІКТ у професійній підготовці сприяє розвитку цифрової компетентності, критичного мислення, навичок фактчекінгу, безпечної роботи з інформацією та готовності до професійної діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні та практичній апробації педагогічних умов і методик формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

- Биков, В. Ю. (2009). *Моделі організаційних систем відкритої освіти*. Київ : Атіка (Bykov, V. Yu. (2009). *Models of organizational systems of open education*. Kyiv: Atika).
- Горошкіна, О. М. (2021). Формування ключових компетентностей учнів у процесі навчання української мови. *Українська мова і література в школі*, 2, 2–6 (Horoshkina, O. M. (2021). Formation of students' key competencies in the process of teaching the Ukrainian language. *Ukrainian language and literature in school*, 2, 2–6).
- Гуревич, Р. С., Кадемія, М. Ю., Козяр, М. М. (2012). *Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців*. Львів : ЛДУ БЖД (Hurevych, R. S., Kademiia, M. Yu., & Koziar, M. M. (2012). *Information and communication technologies in professional education of future specialists*. Lviv: LDU BZhD).
- Іванов, В. Ф., Волошенюк, О. В. (2012). *Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник*. Київ : Центр вільної преси (Ivanov, V. F. et al. (Eds.). (2021). *Infomedia literacy as an integral component of the educational process of a higher education institution*. Kyiv: Akademiia ukrainskoi presy; IREX; Tsentrl Vilnoi Presy).
- Найдьонов, Л. А. (2013). *Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник*. Кіровоград : Імекс-ЛТД (Naidonova, L. A. (2013). *Media psychology: Fundamentals of the reflexive approach*. Kirovohrad: Imeks-LTD).
- Онкович, Г. В. (2010). *Медіаосвіта : експериментальна програма базового навчального курсу для студентів вищих навчальних закладів*. Київ : Логос (Onkovych, H. V. (2010). *Media education: Experimental program of a basic course for students of higher education institutions*. Kyiv: Lohos).
- Пометун, О. І., Гупан, Н. М. (2018). Як розвивати критичне мислення в учнів. *Історія і суспільствознавство в школах України*, 1, 2–7 (Pometun, O. I., & Hupan, N. M. (2018). How to develop students' critical thinking. *History and Social Studies in the Schools of Ukraine*, 1, 2–7).
- Семенов, О. М., Кульбабська, О. В. (2021). Формування м'яких навичок студентів-філологів у міжрегіональному проєкті з інфомедійної грамотності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (108), 335–345 (Semenoh, O. M., & Kulbabska, O. V. (2021). Formation of soft skills of philology students in an interregional project on infomedia literacy. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 4(108), 335–345).

SUMMARY

Derun Yehor. Theoretical foundations of the formation of infomedia literacy of future teachers of social science disciplines by means of ICT.

The article presents a theoretical analysis of the problem of forming infomedia literacy of future teachers of social science disciplines by means of information and communication technologies. The relevance of the study is determined by the rapid development of the digital information space, the spread of media manipulation, fake information, and the need to train teachers capable of working effectively in the conditions of the modern information society. The importance of infomedia literacy as an essential component of the professional competence of future teachers of social science disciplines is substantiated.

Scientific approaches to solving this problem, presented in the works of contemporary scholars, are analyzed. It has been established that the information and digital approach is aimed at developing digital competence and integrating ICT into the educational process; the media educational approach focuses on the formation of critical perception of media content; the competence-based approach is directed at the development of key professional competencies; the media psychological approach ensures psychological resilience to information influences; and the professional and pedagogical approach prepares future teachers to use media and digital technologies in their professional activities. The use of ICT in this process is an important condition, since digital platforms, online resources, interactive services, educational media, and fact-checking tools enable the effective development of critical thinking, information culture, fact-checking skills, and safe behavior in the media space.

It is emphasized that the use of ICT in professional training contributes to the development of critical thinking, fact-checking skills, information analysis, safe behavior in the media environment, and the ability to resist manipulative influences. It is determined that the formation of infomedia literacy of future teachers of social science disciplines has a comprehensive and interdisciplinary character.

Key words: *infomedia literacy, future teachers, social science disciplines, information and communication technologies, media education, digital competence, critical thinking, professional training.*